

EVALUATIE PROCES EN
DOELTREFFENDHEID
MULTIDIMENSIONAL TREATMENT
FOSTER CARE (MTFC)

- samenvatting eindrapport -

Auteurs:
drs. M. Timmermans
dr. M. Witvliet
drs. G.H.J. Homburg

Regioplan
Jollemanhof 18
1019 GW Amsterdam
Tel.: +31 (0)20 531 53 15
www.regioplan.nl

Amsterdam februari 2015
Publicatienummer RegioPlan: 2268

© 2015; Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum.
Auteursrechten voorbehouden. Niets uit dit rapport mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, digitale verwerking of anderszins, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van het WODC.

SAMENVATTING

Aanleiding onderzoek

Multidimensional Treatment Foster Care (MTFC) is een justitiële gedragsinterventie voor jeugdigen met als hoofddoel recidivevermindering. Het WODC van het ministerie van Veiligheid en Justitie heeft RegioPlan in 2012 opdracht gegeven een doeltreffendheidsstudie uit te voeren naar MTFC, opdat de resultaten voor de tussentijdse beoordeling (maart 2015) door de Erkenningcommissie Gedragsinterventies Justitie beschikbaar zouden zijn. Dit onderzoek heeft plaatsgevonden in de periode april 2012 tot en met januari 2015. Het is de bedoeling dat uiterlijk drie jaar na de doeltreffendheidsstudie de effectiviteit van de interventie in termen van recidivevermindering wordt onderzocht.

De interventie

MTFC is ontwikkeld voor jongens en meisjes in de leeftijd van 12 t/m 17 jaar met een hoog recidiverisico, ernstig antisociaal gedrag, eventueel in comorbiditeit met een oppositionele gedragsstoornis, en meestal gepaard met delinquent gedrag. MTFC wordt ingezet ter vervanging of bekorting van gesloten behandeling in justitiële jeugdinrichtingen (JJl's) en in mindere mate Jeugdzorgplusinstellingen (Jz+). De interventie houdt een intensieve begeleiding in binnen een opvoedgezin, waarbij jongeren worden getraind in sociaal gedrag. MTFC is in de VS ontwikkeld en wordt in Nederland onder verantwoordelijkheid van het Leger des Heils uitgevoerd.

Het uiteindelijke doel van MTFC is driedig: voorkomen van recidive, behalen van diploma/startkwalificatie en een stabiele en permanente vervolgplaats om te wonen (bij ouders, begeleid of zelfstandig wonen). Tussentijdse (korte termijn) doelen van de interventie zijn:

- verbetering dynamische criminogene factoren en vermindering van antisociale gedragsproblemen (vaardigheden, antisociale denkpatronen);
- toename sociale en probleemoplossende vaardigheden;
- toename alternatief gedrag, vaardigheden en denkpatronen;
- opbouwen van nieuwe relaties/vriendschappen met prosociale leeftijdgenoten;
- volgen van onderwijs of het hebben van een andere zinvolle dagbesteding.

De essentie van MTFC is de controle en begeleiding van een jongere door opvoedouders in een opvoedgezin.

Doel onderzoek

De primaire doelstelling van dit onderzoek is het vaststellen van de mate waarin de gedragsinterventie MTFC doeltreffend is. Daarnaast is onderzocht in hoeverre MTFC toegevoegde waarde biedt ten opzichte van de gebruikelijke zorg ('care as usual') bij de doelgroep, namelijk verblijf in een JJl waar met de aanpak YOUTURN gewerkt wordt. Daarnaast moest het onderzoek inzicht geven in het bereik en de kenmerken van de doelgroep, de uitvoering van de interventie en afwijkingen ten opzichte van de beoogde uitvoering.

Onderzoeksmethoden

De doeltreffendheidsstudie is uitgevoerd onder een groep van acht jongeren die in de periode april 2012 t/m maart 2014 zijn ingestroomd in MTFC. In totaal zijn er in deze periode dertien jongeren gestart met MTFC. Van deze dertien jongeren wilden er twee geen medewerking verlenen aan het onderzoek en zijn er drie gedurende het MTFC-traject uitgevallen. Er is gebruikgemaakt van het n=1 design als alternatief voor een Randomized Controlled Trial (RCT), dat ethisch (randomisatie) en praktisch (zeer lage instroom MTFC) onhaalbaar was in deze setting. Daarnaast is voor een mixed-method- en multi-informant-aanpak voor de dataverzameling gekozen. De ontwikkeling van de MTFC-deelnemers gedurende het MTFC-traject en drie maanden na afronding, is via vragenlijstonderzoek, interviews en overig materiaal dat tijdens MTFC wordt verzameld, in kaart gebracht op de tussentijdse doelen van MTFC. Per deelnemer zijn verschillende informanten – opvoedouders, school, zijn of haar (in)formele netwerk, het MTFC-team en de jongere zelf – geraadpleegd. De analyse richtte zich op de vraag in hoeverre er sprake is van een significante daling of stijging op de genoemde indicatoren (tussentijdse doelen) bij de deelnemers en hoe sterk deze veranderingen zijn.

Voor het vaststellen van de toegevoegde waarde van de gedragsinterventie is de MTFC-groep met een vergelijkingsgroep vergeleken om zo het verschil in ontwikkeling tussen MTFC en 'care as usual' te meten. De vergelijkingsgroep (n=800) is gegenereerd op basis van de groep van acht jongens die in de periode september 2013 tot augustus 2014 geworven is bij JJI Amsterbaken te Amsterdam. We onderzoeken daarbij of de MTFC-deelnemers zich op de (tussentijdse) doelen gunstiger ontwikkelen dan jongeren die 'care as usual' ontvangen (behorend bij de beste 20% van de gesimuleerde vergelijkingsgroep).

Tot slot zijn voor de procesevaluatie twee keer interviews gehouden met het MTFC-team: in de startfase en eindfase van het onderzoek. Met de opvoedouders van alle deelnemende jongeren aan MTFC in dit onderzoek zijn tevens twee keer gesprekken gevoerd: in het begin van het traject en bij de afronding. Daarnaast heeft documentstudie plaatsgevonden en is bij MTFC-deelnemers tweemaal een vragenlijst afgenomen om de motivatie voor deelname aan het programma in kaart te brengen.

Beperkingen van het onderzoek

De beperkingen van het onderzoek hebben te maken met het betrekken van verschillende informanten in het onderzoek en met de opzet van de vergelijkingsgroep. Voor alle deelnemers zijn meerdere informanten bevestigd. Het bleek echter moeilijk om alle beoogde informanten te bevestigen, omdat niet alle deelnemers hier toestemming voor gaven of omdat informanten niet (op beide meetmomenten) bereikt konden worden of medewerking verleenden. Voor een aantal deelnemers zijn bijvoorbeeld geen leden uit het (in)formele netwerk bevestigd. Dit gold tevens voor de vergelijkingsgroep. Voor de laatste groep is het slechts in beperkte mate gelukt om begeleiders vanuit

de JJI tweemaal een vragenlijst over het antisociale gedrag van de jongeren in te laten vullen. Ten aanzien van de vergelijkbaarheid van de MTFC-groep met de vergelijkingsgroep kan als beperking benoemd worden dat voor de vergelijkingsgroep een aanzienlijk kortere tijd zat tussen de voor- en de nameting (gemiddeld 3 maanden) dan voor de MTFC-groep (gemiddeld 6 maanden tussen de eerste en tweede meting). Bovendien heeft er geen derde meting drie maanden na afronding van de interventie plaatsgevonden, terwijl dit bij de MTFC-groep wel is gebeurd.

Kenmerken deelnemers onderzoek

De MTFC-onderzoeksgroep bestaat uit zeven jongens en één meisje. Eén jongere is afkomstig uit het civiele kader, de overige jongeren uit het strafrechtelijke kader. Bij alle jongeren is sprake van ernstige problematiek, waaronder antisociale en opstandig oppositionele gedragsstoornissen, persoonlijkheidsproblematiek, posttraumatische stressstoornis en problemen met emotieregulatie. Alle jongeren zijn afkomstig uit gezinnen waar problematiek speelt, zoals scheidingen, huiselijk geweld, criminaliteit in de familie en afwezigheid van een ouder. De acht MTFC-deelnemers voldoen in grote lijnen aan de inclusiecriteria voor MTFC en komen wat betreft achtergrondkenmerken overeen met een grotere groep van 44 MTFC-deelnemers, die voorafgaand aan het onderzoek zijn ingestroomd in het programma. Dit vormt een aanwijzing voor de representativiteit van de onderzoeksgroep. Wat betreft de motivatie van de jongeren om deel te nemen aan het programma, zien we een wisselend beeld. Bij twee jongeren is sprake van een constante hoge motivatie gedurende het traject, bij twee anderen een afnemende motivatie, bij één jongere neemt de motivatie toe en bij de overige drie jongeren is sprake van een constante redelijke motivatie.

Drie van de elf deelnemers aan het onderzoek zijn gedurende het MTFC-traject uitgevallen. De eerste twee uitgevallen deelnemers zijn weggelopen. De derde deelnemer is volgens het MTFC-team tijdens MTFC in aanraking gekomen met deviante vrienden. De drie jongeren zijn in een gesloten behandelsetting geplaatst.

De acht jongens in de vergelijkingsgroep die bij de JJI Amsterbaken zijn geworven, zijn in grote mate vergelijkbaar met de acht jongeren in de MTFC-groep gelet op de kenmerken: leeftijd (tussen 14 en 18 jaar), het recidiverisico, (gedrags)problematiek en het intelligentieniveau (voor zover bekend).

Resultaten procesevaluatie

Uit de documentatie van de certificering van het MTFC-team blijkt dat de interventie wordt uitgevoerd zoals beoogd. De jongeren ontvangen voldoende training en begeleiding, het feedbacksysteem via de puntenkaarten wordt door de opvoedouders voldoende toegepast en de Parent Daily Reports (PDR) worden goed bijgehouden. Dit beeld is bevestigd in de gesprekken met het MTFC-team. De uitvoerders van MTFC bestaan uit een team van programma-supervisoren, een gedragstrainer, een vaardighedenbegeleider, een gezins-

trainer, een medewerker werving- en selectie, een aanmeldcoördinator en een programmaconsulent. Het is een stabiel team waarover in dit onderzoek naar voren komt dat de medewerkers in staat zijn het programma methodisch adequaat uit te voeren, zich te richten op hun specifieke taak in MTFC en om de deelnemers op een niet-confronterende wijze te bejegenen. Het team ontvangt voldoende training en supervisie; de wekelijkse bijeenkomsten met opvoedouders en met medewerkers verlopen in grote lijnen zoals beoogd.

De mate waarin de opvoedouders hun rol binnen het programma vervullen, varieert in de praktijk. Een deel van de opvoedouders voert het geven van feedback aan de deelnemers, het positief bekrachtigen van gedrag van de deelnemers en het negeren van negatief gedrag binnen MTFC goed uit. Van andere opvoedouders kwam in dit onderzoek naar voren dat zij hier meer moeite mee hebben. Met de opvoedouders van een van de deelnemers aan dit onderzoek is de samenwerking inmiddels gestopt.

In de uitvoering van MTFC wordt een aantal knelpunten genoemd die de effectiviteit van het programma nadelig hebben kunnen beïnvloeden:

- De nazorgfase van MTFC is, in tegenstelling tot de eerdere fasen van het programma, geen afgebakend en gestructureerd geheel. Niet bij alle jongeren komt de nazorgfase voldoende op gang. Tevens komt een aantal deelnemers na MTFC in een uitstroomsituatie terecht die voor hen risicovol is. Een voorbeeld is een deelnemer die terugkeert naar de oude omgeving waarin sprake is van criminaliteit en probleemgedrag en/of naar een disfunctionele gezinssituatie.
- In een aantal gevallen wisselt het uitstroomperspectief van de deelnemers gedurende het traject. Dit kan ertoe leiden dat tijdens MTFC minder goed ingespeeld kan worden op de vervolgsituatie.
- Het opstarten van een zinvolle dagbesteding van de deelnemers (school, werk of een andere zinvolle activiteit buiten de deur) komt soms moeizaam op gang. Moeizame aanmeld- en intakeprocedures op school spelen hierbij een rol.
- Gezinst raining komt een aantal keer moeilijk op gang. Hierdoor bestaat het risico dat het stimuleren en vasthouden van aangeleerde vaardigheden van de jongeren bij terugkeer in de thuissituatie niet goed functioneert.
- Een goede match tussen opvoedouders en deelnemers komt in de praktijk niet altijd direct tot stand. Bij de deelnemers aan dit onderzoek vond twee keer een wisseling van opvoedgezin plaats.

De werving van opvoedouders verloopt doorgaans moeilijk, geeft de medewerker werving, selectie en training aan. Echter, het is tot nu toe nooit voorgekomen dat een jongere niet geplaatst kon worden omdat er geen opvoedouder beschikbaar was. Bij de deelnemers aan dit onderzoek kwam het wel twee keer voor dat er tijdens het traject een wisseling van opvoedgezin plaatsvond, wegens een 'mismatch' tussen het opvoedgezin en de jongere.

Resultaten doeltreffendheid van MTFC

Onderzocht is hoe de MTFC-deelnemers zich, volgens verschillende informanten, hebben ontwikkeld op de tussentijdse doelen van MTFC en wat hun werk-, opleiding-, en woonsituatie na afronding van het programma is. De resultaten over de acht MTFC-deelnemers samennemend, kan geconstateerd worden dat de deelnemers op iets meer dan de helft van alle gemeten gedragingen gedurende MTFC geen (significante) veranderingen laten zien. De overige gemeten gedragingen ontwikkelen zich vaker in lijn met de tussentijdse doelen (dit geldt voor 32% van alle gemeten gedragingen) dan in tegengestelde richting (dit geldt voor 12% van alle gemeten gedragingen). Het zelf-gerapporteerde gedrag laat gemiddeld een gunstigere ontwikkeling zien dan de gemeten gedragingen bij de overige informanten. Tevens laten de uitkomsten op de 'harde' indicatoren (dat wil zeggen, werk-, opleiding-, en woonsituatie na afronding van MTFC) een gunstiger beeld zien van de doeltreffendheid bij de MTFC-deelnemers dan de 'zachte' indicatoren (ontwikkeling in antisociaal en prosociaal gedrag, antisociale denkpatronen, copingvaardigheden en omgang met delinquente vrienden). Van de zeven jongeren waarbij de situatie na uitstroom uit MTFC bekend is, volgen er zes na MTFC een opleiding, hebben twee een (bij)baan en zijn vier niet meer in aanraking gekomen met justitie. Twee jongeren zijn na MTFC onder begeleiding zelfstandig gaan wonen. Eén jongere bevindt zich momenteel in detentie. Vier jongeren zijn weer teruggekeerd naar moeder. Alles bij elkaar genomen duiden deze resultaten op een beperkte mate van doeltreffendheid van MTFC.

Resultaten analyse toegevoegde waarde van MTFC

Wat betreft het verminderen van antisociaal gedrag en antisociale denkpatronen is in beperkte mate voldaan aan de verwachting dat MTFC-deelnemers tot de beste twintig procent van de gesimuleerde vergelijkingsgroep behoren. Voor twee deelnemers geldt dat zij op drie verschillende indicatoren ten opzichte van de vergelijkingsgroep een dergelijke gunstige ontwikkeling doormaken. Voor de andere deelnemers geldt dat slechts voor één indicator, namelijk door volwassenen gerapporteerd antisociaal gedrag. Voor deze indicator zien we een structureel gunstig patroon voor vijf van de acht MTFC-deelnemers.

De resultaten ten aanzien van prosociaal gedrag laten voor vijf van de acht deelnemers de verwachte gunstige ontwikkeling zien. Voor de copingvaardigheid 'steun zoeken' is dat voor vier deelnemers het geval en voor de vaardigheid 'actief aanpakken' voor alle acht deelnemers, zij het dat voor de meesten geldt dat deze vaardigheid onveranderd (hoog) is gebleven. Voor vier van de acht deelnemers geldt dat op alle indicatoren van zowel prosociaal gedrag als copingvaardigheden de verwachte ontwikkeling is gerealiseerd. Alles bij elkaar kan voor een minderheid van de tussentijdse doelen geconstateerd worden dat MTFC-deelnemers zich ten opzichte van de gesimuleerde vergelijkingsgroep bij de beste twintig procent bevinden. Dit duidt op een beperkte mate van toegevoegde waarde van MTFC ten opzichte van de gebruikelijke zorg binnen JJI's.

Aanvullend onderzoek door het MTFC-team

Door het MTFC-team zijn voorafgaand aan dit onderzoek bij in totaal 24 deelnemers die in de periode 2010 tot circa medio 2012 zijn uitgestroomd, vragenlijsten afgenomen. Aangezien de inhoud en opzet van deze aanvullende metingen verschilt van die van het huidige onderzoek, is de analyse van deze vragenlijsten niet meegenomen in de doeltreffendheidsstudie. De resultaten geven wel een aanvullend beeld van de ontwikkeling van MTFC-deelnemers op de tussentijdse doelen van MTFC. Zoals tevens blijkt uit de resultaten van de doeltreffendheidsstudie, gaat het merendeel van de MTFC-deelnemers na afloop van het programma naar school en/of heeft een (bij)baan. Gemiddeld gezien laten de MTFC-deelnemers van het aanvullend onderzoek geen (significante) verandering zien met betrekking tot de tussentijdse MTFC-doelen aan het einde van het programma ten opzichte van het begin. Uit de doeltreffendheidsstudie komt naar voren dat bij de acht deelnemers aan dit onderzoek, op de helft van de gemeten indicatoren geen significante ontwikkeling valt te zien. De resultaten van het aanvullende onderzoek zijn daarmee in lijn met de doeltreffendheidsstudie.

Conclusie

Hoewel uit de procesevaluatie blijkt dat de uitvoering van MTFC in grote lijnen goed op orde is, komt uit zowel de doeltreffendheidsstudie als de studie naar de toegevoegde waarde van MTFC een inconsistent beeld naar voren over de resultaten van MTFC voor de deelnemers. Op een minderheid van de tussentijdse MTFC-doelen laten de acht deelnemers in dit onderzoek een positieve ontwikkeling zien, terwijl voor een deel van de doelen geldt dat er geen ontwikkeling zichtbaar is. Tevens kan voor een minderheid van de tussentijdse MTFC-doelen de hypothese bevestigd worden dat MTFC-deelnemers zich ten opzichte van de vergelijkingsgroep bij de beste (meest gunstig ontwikkelende) 20 procent bevinden.

In de uitvoering van MTFC kan een aantal verbeterpunten gesignaleerd worden waarvan het aannemelijk is dat aanpassing kan leiden tot een toename in doeltreffendheid van het programma. Ten eerste zou een verbeterde nazorgfase, waarin jongeren consequent worden voorbereid op het leven na MTFC, kunnen bijdragen aan een positief resultaat voor de deelnemers. Ten tweede zou een betere instroom in de gezinstraining een positieve uitwerking op de doeltreffendheid van MTFC kunnen hebben. Als derde punt kan een verbetering van de selectie en training van de opvoedouders worden benoemd. Van een deel van de opvoedouders is in dit onderzoek gebleken dat zij moeite hadden met het adequaat toepassen van het programma. Bij twee MTFC-deelnemers vond bovendien een wisseling in opvoedgezin plaats wegens een mismatch tussen deelnemer en opvoedgezin. Tot slot zou deelname van jongeren met een lager dan gemiddeld intelligentieniveau beperkt moeten worden aangezien het risico groot is dat deze jongeren beperkt in staat zijn om te leren van het programma.